

บทที่ ๒
ความสำนึกต่อชาติ

ความหมาย

ความสำนึก (Consciousness) มีบทบาทสำคัญมากในทางสังคมศาสตร์ หมายถึง สภาวะจิตใจที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่าง ๆ ความสำนึกเกิดจากความรับรู้ที่มีความหมายเหมือนกับคำว่า การรู้ตัว (awareness)^๑ เป็นผลจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาจากทัศนคติ (attitude) ความเชื่อ (beliefs) ค่านิยม (values) ความเห็น (opinion) และความสนใจ (interests) ความแตกต่างของความคิดเห็น ค่านิยม ทัศนคติ ความเชื่อ และความสำนึกแตกต่างกันที่ระดับความรู้สึก^๒ ความเห็นเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างฉิวเฉียดที่สุด เมื่อได้รับความรู้ก็จะแสดงออกมาเป็นความเห็น อาจเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย ชอบหรือไม่ชอบก็ได้

^๑K. Koffka, "Consciousness," Encyclopedia of the Social Sciences 3-4(1948):212.

^๒Pornsak Phongphaew, "The Political Culture-and-Personality of the Laotian Political-Bureaucratic Elite" (Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Oklahoma, 1976), p. 220.

ทัศนคติเป็นการประเมินค่าและขึ้นอยู่กับอารมณ์^๑ ซึ่งประกอบด้วย ๒ ส่วนคือ ความเห็นและการประเมินค่า^๒ เป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกอันเกิดจากความรู้ที่สะสมไว้ทั้งทางบวกและทางลบ เป็นสิ่งสะท้อนถึงความศรัทธาเริ่มแรกที่ได้รับมาจากประสบการณ์^๓ ความสำนึกมีความหมายใกล้เคียงที่สุดกับความเชื่อ (beliefs) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากการรวบรวมและสัมพันธ์กันของประสบการณ์ของคน ทำหน้าที่ประเมินค่าของจิตใจว่าสิ่งใดเป็นสิ่งสำคัญ หากปราศจากความเชื่อ ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่คนมีอยู่นั้นก็จะอยู่เพียงในความทรงจำ ไม่มีส่วนใดมีความสำคัญเด่นชัดขึ้นมา^๔ แต่หากวาประเมินค่าแล้วตระหนักถึงความสำคัญที่มันมีต่อคนนั้น แสดงว่าเกิดความสำนึกถึงสิ่งนั้น

^๑Martin Fishbein and Bertram Rairn, "The A.B. Scale: An Operational Definition of Belief and Attitude," Human Relation 15 (February, 1962): 35-44, quoted in Phongphaew, "The Political Culture-and-Personality of the Laotian Political-Bureaucratic Elite," p. 251.

^๒Jack Brehm and A. R. Cohen, Explorations in Cognitive Dissonance (New York: Wiley & Sons, 1962), p. 17, quoted in Phongphaew, ibid., p. 251.

^๓Theodore Newcomb, Ralph Turner, and Philip Converse, Social Psychology (London: Routledge and Kagan Paul, 1966), pp. 41-42, quoted in Phongphaew, ibid., p. 252.

^๔Phongphaew, "The Political Culture-and-Personality of the Laotian Political-Bureaucratic Elite," pp. 249.

เนื่องจากการวิจัย เรื่อง เมืองวิ เกราะที่ความสำคัญที่มีต่อชาติ ดังนั้นในตอนนี้จะได้กล่าวถึง เฉพาะความเป็นชาติ และความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชาติเป็นสำคัญ

ได้มีผู้นิยามลักษณะของชาติไว้ ๒ นัย^๑ คือ

๑. ลักษณะที่เป็นวัตถุวิสัย (objective characteristic) เป็นสภาพที่มองเห็นได้ เช่น ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

๒. ลักษณะที่เป็นจิตวิสัย (subjective characteristic) เช่น ความสำนึก ความจงรักภักดี ความพอใจที่มีต่อชาติ

ลักษณะทั้ง ๒ ประการนี้มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือจากการที่อาศัยอยู่ในดินแดนเดียวกัน มีภาษาเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกันมา เป็นผลให้เกิดเจตนารมณ์ร่วมกัน มีการปกครองและมีรัฐบาลของตนเองขึ้น

ดังนั้น ชาติจึงหมายถึงกลุ่มคนที่มีความรู้สึก เป็นปึกแผ่นและมีความจงรักภักดีร่วมกัน ความรู้สึกที่เกิดขึ้น เนื่องมาจากความสำนึกว่าพวกตนมีลักษณะบางอย่าง เหมือนกัน ได้แก่การมีเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา ขนบประเพณี และวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน หรืออยู่ในปกครองของรัฐบาลเดียวกัน^๒ ลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวนี้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวกลุ่ม

^๑Rustow, "Nation," International Encyclopedia of the Social Sciences 11(1968):9-10.

^๒ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง, "ชาติ," สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๑๐ (๒๕๑๒-๒๕๑๓) : ๒๑๕๕.

บุคคลใหม่มีความสำคัญต่อความเป็นส่วนหนึ่งของชาติ และเกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน^๑

ความสำคัญต่อชาติเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเป็นชาติ เพราะเป็นสภาพที่เชื่อมโยงและก่อให้เกิดสภาพที่รวบรวมกันขึ้นเป็นชาติ แนวความคิดเรื่องความเป็นชาติ (Nationhood) เพิ่งเป็นที่สนใจในทางรัฐศาสตร์เมื่อไม่นานมานี้ ความเป็นชาติมีความหมายทั้งในฐานะ "รัฐ" (state) และประชาชนผู้อยู่อาศัย คือหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นปึกแผ่น มีความจงรักภักดีร่วมกัน^๒ จอห์น สจวต มิลล์ (John Stuart Mill) กล่าวว่า ถ้ากลุ่มคนเหล่านั้นมีความสำคัญร่วมกันจะทำให้คนเหล่านั้นร่วมมือกันมากกว่าที่จะร่วมมือกับกลุ่มอื่น ๆ บรรดาคนที่อยู่ภายใต้การปกครองเดียวกัน นี่คือการให้ความสำคัญแห่งความเป็นชาติ^๓

ในการพิจารณาเกี่ยวกับความสำคัญต่อชาติ มุ่งศึกษาถึงสภาพความคิดในลักษณะที่เป็นพลังความคิด ความรู้สึก ทักษะคติ ค่านิยม ความสนใจ และความรู้สึกถึงความรับผิดชอบ และตระหนักในหน้าที่ที่มีต่อชาติ ดังนั้นจึงเป็นการศึกษาในด้านจิตวิสัยอันเกี่ยวข้องกับความรักชาติ ความผูกพัน รวมถึงความรู้สึกพึงพอใจ ความภาคภูมิใจและนิยมชมชอบในชาติของตนอันเป็นลักษณะของชาตินิยม เพราะโดยปกติแล้วความรักชาตินั้นเป็นความรู้สึกที่มีอยู่แล้ว อาจกล่าวได้ว่า ความรู้สึกรักชาติบ้านเมือง เป็นความรู้สึกที่เกิดจากอารมณ์ที่เป็นไปโดย

^๑ เสรีรัฐโลกยุค, ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม (ชนบุรี ห้างหุ้นส่วนจำกัดสื่อการค้า, ๒๕๑๕), หน้า ๖๘.

^๒ Rustow, "Nation," p. 8.

^๓ John Stuart Mill, Considerations of Representative Government (New York: Liberal Art, 1861), ch. 16.

สัญชาติญาณ และความรู้สึกชาตินิยม เป็น เรื่องของสภาวะจิตใจ (state of mind) เป็นพลังผลักดันให้มนุษย์มีจิตสำนึกร่วมกัน สิ่งที่เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมคือ การเป็นรัฐชาติ (Nation-State) และความเป็นชาติเดียวกัน (Nationality)^๒ ดังนั้น สิ่งเชื่อมโยงชาติและประชาชนไว้ด้วยกันก็คือ ความรู้สึกหรือความสำนึกต่อชาติ ต่อชาติพันธุ์ร่วมกันโดยมีองค์ประกอบอื่น ๆ เป็นสิ่งสนับสนุน อาทิ ดินแดน ประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษาวรรณกรรม ประเพณี ความเชื่อในสิ่งเดียวกัน ชาติ ความรักชาติ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ รวมทั้งชาตินิยมจึง เป็นสิ่งที่จะ เป็นตัวกำหนดหรือแสดงถึงความเป็นชาติเดียวกัน ซึ่งจะได้กล่าวถึงชาตินิยมในด้านความหมายและความสำคัญที่มีต่อความเป็นชาติพอ เป็นสังเขป

ชาตินิยมคือความรู้สึกของประชาชนบางกลุ่มซึ่งมีวัฒนธรรมที่เหมือนกัน อยู่รวมกัน อย่างมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในพื้นที่ซึ่งกำหนดไว้ มีความผูกพันทางสัญชาติร่วมกัน^๓

ชาตินิยม เป็นความสำนึกหรือความรู้สึกในทางจงรักภักดีต่อชุมชนซึ่งถือว่าเป็นชาติพันธุ์ (Ethnic) เดียวกัน และเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน^๔ ลัทธิชาตินิยม เป็นลัทธิที่ให้

006162

^๑ Joseph P. Morray, Pride of States (Boston: Beacon Press, 1959), p. 52.

^๒ Hans Kohn, The Idea of Nationalism: A Study in its Origin and Background (New York: The Macmillan, 1961), ch. 1.

^๓ John B. Whilton, "Nationalism," Encyclopedia Americana 19(1964):749.

^๔ คีเรก ชัยนาม, ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (พระนคร: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนักการทูตแห่งประเทศไทย, ๒๕๐๕), หน้า ๓๒.

ความสำคัญส่วนรวมของ เชื้อชาติ เป็นความรัก ความนิยมคน เชื้อชาติเดียวกัน เป็นความจงรักภักดีอันสูงสุดของบุคคลที่มีสายโลหิตร่วมกัน มีภาษา เดียวกัน มีประเพณีอย่าง เดียวกันที่มีต่อรัฐหรือชาติ

จากความหมายดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นจะเห็นได้ว่า ลัทธิชาตินิยมคือความรู้สึก รักชาติบ้านเมือง ความจงรักภักดีต่อประเทศชาติและชุมชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกันกับตน ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ร่วมในอันที่จะเสียสละเพื่อชาติ ตลอดจนมีความปรารถนาจะรักษาความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัย และเกียรติภูมิของชาติไว้^๑

สัญลักษณ์ที่สร้างความรู้สึกใน เรื่องชาตินิยมที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือธงชาติและการเคารพธงชาติ^๒ เพราะธงชาติคือธงประจำชาติ เป็นเครื่องหมายแสดงให้รู้ถึงความ เป็นเชื้อชาติของชาติใดชาติหนึ่งซึ่งรวมกัน เป็นกลุ่ม เป็นก้อน เป็นหมู่คณะ ธงชาติใช้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอิสระภาพ เกียรติ อำนาจ และการคุ้มครองอาณาบริเวณแต่ละชาติ^๓ ธงชาติก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระตุ้นให้เกิดความกล้าหาญ เสียสละ ของประจำชาติ เป็นสิ่งแสดงให้คนรู้ถึงชาติและความเป็นเอกราชของชาติ ทั้ง เป็นสิ่ง เชิญชวนให้ความสง่าแก่

^๑มด. จุลละ งามรอด, "กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๓.

^๒Frederick H. Hartmann, The Relations of Nations (New York: The Macmillan Company, 1962), p. 32.

^๓ส. วัชรินทร์, วาทพระมงกุฎา (พระนคร: สำนักพิมพ์ธรรมเสวี, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

ประเทศด้วย^๑ ในสังคมต้องการสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นสิ่งเดียวกัน ร่วมกันเป็นส่วนรวม และสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่คุณรู้จักและรู้สึกผูกพันร่วมกัน สิ่งซึ่งมีความหมายและแสดงถึงความ เป็นประเทศก็ได้แก่ธงชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความคิดของเด็กนั้น ถ้าพูดถึงธงชาติก็ หมายถึงประเทศชาติของตนไปด้วย เช่นเดียวกับเพลงชาติเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรักชาติ และความสามัคคี

มโนภาพของเด็กเกี่ยวกับความเป็นชาติ

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วว่าความรู้สึกรักชาติ^๒ เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นในความเป็นชาติ เดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้นความรักชาติจึงเป็นความรู้สึกที่ได้รับการปลูกฝังอบรมให้ เกิดความจงรักภักดีต่อชาติ เสียสละและภักฐานใจต่อชาติ อาจโดยการถ่ายทอดทางตรงหรือ ทางอ้อม หรือโดยสัญลักษณ์ก็ตาม^๓ ก็จะเกิดการถ่ายทอดเชื่อมโยงความรู้สึกไปยังเด็กตามรูปแบบของการพัฒนาการของความรู้สึก

เพียเจต์ (Jean Piaget)^๓ ค้นพบว่าพัฒนาการในเรื่องความเข้าใจของเด็ก เกี่ยวกับประเทศของตน เริ่มต้นจากลักษณะส่วนตัวของเด็กเอง (egocentrism) ซึ่งเป็น

^๑ Whitney Smith, "Flag," The World Book Encyclopedia

7(1970): 171.

^๒ ดูเพิ่มเติมใน มด. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, "กำเนิดและความเปี่ยมมาของอัตลักษณ์ใน ประเทศไทย", หน้า ๑๒-๑๔.

^๓ G. Jahoda, "Children's Concepts of Nationality: A Critical Study of Piaget's Stages," Child Development 35(1964):1081-1092.

เรื่องที่เด็กมีความเข้าใจเฉพาะประสบการณ์ของตนเอง ไม่สามารถคาดคะเน รับรู้ หรือ เข้าใจประสบการณ์อื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือไปจากตน แล้วค่อย ๆ พัฒนาไปสู่การยึดเอาสิ่งที่อยู่ ภายนอกตัวมาเกี่ยวข้อง (reciprocity) เช่นความนึกคิดเกี่ยวกับประเทศ ในตอนเริ่มแรก เด็กจะไม่มองภาพของประเทศตนเองในฐานะที่เป็นหน่วยใหญ่ที่รวมเอาหมู่บ้าน เมือง หรือ รัฐของตน เด็กจะค่อย ๆ เข้าใจถึง "ส่วนรวมทั้งหมดที่มองไม่เห็น" (invisible whole) นี้ ในเวลาเดียวกันกับที่เด็กพัฒนาความรู้สึกนึกคิดต่อหน่วยดินแดนที่ใหญ่กว่า เพื่อยุติสรุปประสบการณ์ เปลี่ยนจากการยึดตัวเองไปเป็นการคำนึงถึงสิ่งที่อยู่นอกตัว แบ่ง เป็น ๓ ตอนด้วยกันคือ

ขั้นตอนแรก เด็กไม่มองภาพทางภูมิศาสตร์หรือทางตรรก เกี่ยวกับประเทศของตน ว่าประกอบไปด้วยหมู่บ้านและ เมืองต่าง ๆ หรือหมู่บ้านและ เมืองต่าง ๆ นี้เป็นส่วนประกอบ ภายในประเทศ เพื่อยุติสรุปความ เห็นว่า เป็น เพราะเด็กไม่สามารถเข้าใจถึงความสัมพันธ์ ระหว่างส่วนย่อยกับส่วนรวมได้

ขั้นตอนที่สอง เด็กจะมีความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่หรือดินแดน เด็ก สามารถที่จะฉากเส้นแสดงขอบเขตเมืองที่ตนอาศัยอยู่และแสดงอาณาเขตของประเทศได้ แต่ เด็กยังไม่สามารถเข้าใจความสัมพันธ์ทางตรรกที่แฝง เรนอยู่ในความเข้าใจเรื่องดินแดน ดังกล่าว

ขั้นตอนที่สาม ความคิดของเด็กจะมีการสรุปรวม (synthesized) อย่างถูกต้อง ได้ในท้ายที่สุด

แนวทางการศึกษาเรื่องพระมหากษัตริย์ ศาสนา และวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวกับความสำคัญต่อชาติหนึ่งจะนำส่วนหนึ่งของความรู้สึกชาตินิยมคือ ความรักชาติบ้านเมือง ความจงรักภักดีต่อชาติและต่อสัญลักษณ์ของชาติ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็น

เรื่องยืค เห็นยวณในชาติไว้คยกัน เป็นศูนย์กราง อันไคแกความรู้สึกตอชาติ ความ เป็นชาติ สัตตุตถักขณของชาติ พระมหากษัตริย์ ศาสนา วัฒนธรรม ความ เสียสละเพื่อชาติ รวมทั้งความ สำนึกตอการ เมืองในฐานะที่ เป็นองคประกอบประการหนึ่งของความ เป็นชาติ เพราะจาก ความรู้สึกนี้จะนำมายังความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติ และจะเป็นผลให้ เกิดความคิดที่จะรักษาและ พัฒนาให้ เจริญขึ้น ในส่วนที่ เกี่ยวกัพระมหากษัตริย์ ศาสนา และวัฒนธรรมนั้น ในที่นี้จะไม่ พิจารณารายละ เอียดหรือความ เป็ยมา แต่จะ เน้นถึงแนวความคิดที่มีอิทธิพลตอความรู้สึกนึกคิด ของบุคคลที่มีผลมาจากอดีตตอ เนองมา เป็นความ เชื่อในปัจจุบัน ในการวิจัยนี้ เมื่อพิจารณา เกี่ยวกัพระมหากษัตริย์ก็หมายถึง พระมหากษัตริย์ไทยในฐานะที่ เป็นสถาบัน ศาสนาก็หมายถึง ศาสนาพุทธที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ วัฒนธรรมก็หมายถึงวัฒนธรรมไทย ซึ่งทั้งสามประการนี้ไม่ ไซ่ เป็นสิ่งใหม่ แต่เป็นสิ่งที่ มีมาแต่โบราณกาล สละสมและสืบทอดมาหลายชั่วอายุ ซึ่งบุคคลเรียน รู้และยอมรับจน เป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ภายในจิตสำนึก

การศึกษาเกี่ยวกับความ เป็นชาติไทย ในการวิจัยนี้พิจารณาจากแนวความคิดสำคัญ ที่ปรากฏจากการศึกษาของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช^๑ สถาบันที่มีอิทธิพลตอความคิดทางการ เมือง การปกครองของไทยอันไคแก พระมหากษัตริย์ ศาสนา วัฒนธรรม การปกครอง ถ้าจะศึกษา คุุประวัติศาสตร์ของชาติไทยแล้วจะเห็นไคว่า สถาบันทั้ง ๔ มีความสำคัญในความ เป็นชาติไทย มาความคู่กัน โดยปกติการศึกษาประวัติศาสตร์และการปกครองไทยมัก เริ่มจากยุคสุโขทัยเป็น ต้นมา แมวว่าชาติไทยจะมีความ เป็นมาก่อนหน้านั้นในรูปรัฐอิสระที่มีอยู่ก่อนสุโขทัย พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะ เป็นผู้ปกครอง ในการปกครองของไทยแต่โบราณมาได้ให้อำนาจแก่ ผู้ปกครองอย่าง เล็ดขาดในการควบคุมชีวิต อิศรภาพ และทรัพย์สินของบุคคลในสังคม จนอาจ

^๑ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "ลักษณะสำคัญของความคิดทางการเมืองไทย: ข้อสรุป ชั่วครวไรในการศึกษาเมืองตน." วารสารสังคมศาสตร์ ๑๘ (ตุลาคม ๒๕๒๐): ๒๖-๓๓.

กล่าวได้ว่า ผู้ปกครองมีความเป็นจักรวาจอยู่ในตัวเอง การปฏิบัติพระองค์ของพระมหากษัตริย์มีผลต่อชีวิตทุกด้านในสังคม พระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติในฐานะประมุขของชาติให้ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งชาติ เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวไทย

ในด้านกรปกครอง ไทยซึ่งรับเอาอิทธิพลของพุทธศาสนานับแต่ก่อนยุคสุโขทัยให้ความสนใจเกี่ยวกับเทพราชชรรมที่พระมหากษัตริย์พึงมีต่อผู้ปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์มีหน้าที่ในการคุ้มครองแก่ผู้ปกครองผู้ปกครอง และผู้ปกครองมีหน้าที่ในการเสียภาษีและให้ความเชื่อฟังต่อผู้ปกครอง

นอกจากนี้ สิ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวกับอำนาจของพระมหากษัตริย์คือ เทวภาพของผู้ปกครอง เทวภาพ (divinity) เป็นการเปรียบพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระเจ้า มีอำนาจโดยธรรมชาติต่างกับเทวสิทธิ์ซึ่งเป็นการอ้างสิทธิ์ในการปกครองว่ามาจากเทพเจ้า แต่ทั้งสองประการให้ความสำคัญของการใช้อำนาจปกครอง

สถาบันที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองและการปกครองของไทยอีกสถาบันหนึ่งก็คือสถาบันศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีคำสั่งสอนและข้อปฏิบัติที่ทำให้คนเชื่อถือและปฏิบัติตาม ศาสนาเป็นพลังที่สำคัญในประวัติศาสตร์ที่รวบรวมคนที่มีความเคารพในศาสนาเดียวกันไว้ด้วยกัน ศาสนาทุกศาสนาเป็นการจัดหรือรวบรวมระบบของความเชื่อซึ่งขึ้นอยู่กับชนประเภทและการสอน ศาสนาเป็นความเชื่อในเรื่อง เทพเจ้าหรือเป็น เรื่องอภินิหารหรือนอกเหนือหลักธรรมชาติ ศาสนาและการศึกษามีความสัมพันธ์กันในการสืบต่อและถ่ายทอด

^๑Fulton J. Sheen, "Religion," The World Book Encyclopedia

ความถึกความเขื่อ แนวปฏิบัติจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งต่อเนื่องกันไป เพราะศาสนาเกิดขึ้นมาแต่โบราณแล้วและถ่ายทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน การถ่ายทอดจากผู้ใหญ่สู่เด็กนั้นก็โดยการเรียนรู้ โดยเด็กเรียนรู้แนวปฏิบัติจากบ้าน (บิดามารดา) ที่มีความเลื่อมใส เคารพ และปฏิบัติตามคำสอนในศาสนานั้น ต่อมาก็ได้รับประสบการณ์ตรงจากโรงเรียนและวัดหรือโบสถ์^๑

ศาสนาพุทธที่มีความสัมพันธ์กับจิตใจของคนไทยซึ่งจะแสดงออกมาในรูปของประเพณี นิสัย วัฒนธรรม หรือความเมตตาปราณี ความโอบอ้อมอารี กตัญญูกตเวที เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะที่มุ่งเฉพาะในสังคมไทย^๒

วัฒนธรรม (culture) ตามความหมายในทางมนุษยวิทยาและสังคมวิทยานั้น หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์แสวงหามาได้โดยการเรียนรู้และในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมเซอร์ เอ็ดวาร์ด บี ไทเลอร์ (Sir Edward B. Taylor) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ให้คำจำกัดความว่า "วัฒนธรรมคือความสลับซับซ้อนทั้งหมดซึ่งรวมทั้งความรู้ ความเชื่อ คีลปะ กฎหมาย คีลธรรม ธรรมเนียม ประเพณี และความสามารถและนิสัยอื่น ๆ ซึ่งมนุษย์แสวงหามาได้ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม"^๓

^๑ Ibid., p. 216.

^๒ สุวิน สุขสมกิจ, "พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม," การเมืองสำหรับประชาชน ๑ (มิถุนายน ๒๕๑๕) : ๑-๘๘.

^๓ A. L. Kroeber, Anthropology (New York: Harbinger Paperbacks, 1963), Vol. 1-2, p. 81.

วัฒนธรรม เป็นการรวมส่วนขององค์ประกอบของสังคม เข้าด้วยกันอย่าง เป็นระบบ และประสานกันอย่างกลมกลืน แบบหรือกระสวนทางวัฒนธรรมอัน เป็นค่านิยมร่วมของแต่ละ สังคมนั้น เป็นสิ่งที่สะสมกันมาหลายชั่วอายุ ซึ่งบุคคล เริ่ม เรียนรู้และยอมรับค่านิยมร่วมของสังคม เหล่านั้นตั้งแต่เยาว์วัย ดังนั้นจึง เป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึก เป็นกรอบแห่งการประพฤติ ปฏิบัติของบุคคลในสังคมนั้น ซึ่งบุคคลในสังคมนั้นปฏิบัติตามค่านิยมร่วมที่รู้สึกตัว

แต่ก็เป็นที่ เข้าใจตรงกันว่า วัฒนธรรมของมนุษย์นั้น เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตหรือ วิถีชีวิตทั้งมวลของแต่ละสังคม ดังจะได้กล่าวถึงสาระสำคัญของวัฒนธรรม

๑. วัฒนธรรม เป็นผลจากการเรียนรู้โดยวิธีต่าง ๆ วัฒนธรรมจึงอาจเปลี่ยนแปลงได้ การอบรมเลี้ยงดูเด็กตลอดจนวัฒนธรรมในแง่อื่น ๆ ของคนแต่ละกลุ่มมีอิทธิพลต่อการเสริมสร้างบุคลิกภาพของคนเป็นอันมาก วัฒนธรรมในการเลี้ยงดูเด็กของแต่ละสังคมนั้น จะคล้ายคลึงกัน เมื่อ เป็นเช่นนี้บุคลิกภาพของผู้ใหญ่ส่วนมากในแต่ละสังคมนั้นจะคล้ายคลึงกัน อันก่อให้เกิดมีลักษณะประจำชาติ (National Character)

๒. วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมย่อมมีความเหมาะสมถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม

วัฒนธรรมของแต่ละสังคมอาจเปลี่ยนแปลงไปได้ ๒ วิธี คือ

๑. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในวัฒนธรรมนั้นเอง อันได้แก่การประดิษฐ์คิดค้น (inventions) ต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ ๆ (new

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, "มูลฐานแห่งพฤติกรรมกรรมกร เมืองของมนุษย์" วารสาร สังคมศาสตร์ ๑๔ (ตุลาคม ๒๕๒๐) : ๑๓.

technology) หรือการคิดสร้างสรรม เนียมประเพณีหรือกฎหมายใหม่ของสังคมก็ได้

๒. การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก คือเกิดจากการติดต่อกับวัฒนธรรมอื่น (Culture contact) เป็นการลอกเลียนแบบแผนบางอย่างจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ซึ่งเรียกว่า "การขอยืมทางวัฒนธรรม" (Cultural borrowing)

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมอื่นเนื่องมาจากข้อ ๒ นี้แพร่หลายมาก เพราะการสื่อสารคมนาคมสมัยใหม่มีส่วนช่วยให้การแพร่ขยายทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion) เป็นไปไ้กว้างขวางและสะดวกรวดเร็วมาก

ความสำนึกทางการเมือง

ความสำนึกทางการเมืองไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับความรูทางการเมือง (political knowledge) ความสนใจทางการเมือง หรือการ "ติดตามข่าว" การเมือง ความหมายอย่างกว้าง ๆ ของความสำนึกทางการเมืองหมายถึง "อัตตาทางการเมือง" (self-in-politics)^๑ ซึ่งรวมทั้งความนึกคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการมีปฏิกริยาไว้ การตอบสนอง (sensitivity) ข้อชดชู่ติทางการเมือง ความตระหนัก (awareness) ความผูกพัน และสติปัญญาความนึกคิดที่มีในทางการเมือง^๒ สิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากความรู้ ความต้องการ แรงจูงใจ และการแสวงหาเพื่อให้ได้มาถึงสิ่งเหล่านี้ในทางการเมือง

^๑Robert Lane, Political Thinking and Consciousness

(Chicago: Markham Publishing, 1969), p. 312.

^๒Ibid.

ความสำนึกทางการเมือง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ซึ่งหมายถึงผู้เยาว์กว่าหรือผู้มาสู่ระบบการเมืองใหม่ ถูกถ่ายทอดมรดกสั่งสอนเกี่ยวกับค่านิยม ทักษะคติ และพฤติกรรมของระบบนั้น กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิตของบุคคล แต่ความสัมฤทธิ์ผลทั้งหลายมักจะมีขึ้นในขั้นแรก ๆ ของการสั่งสอนอบรม^๑

บุคคลกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเมือง (agents) หลักอยู่ ๓ อย่างที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้คือ ยึดเมืองต้น (เช่น พ่อแม่ ครู) ยึดระดับเดียวกัน (เช่น กลุ่มพรรคพวก เพื่อนฝูง) และยึดเวลาในอนาคตเป็นเกณฑ์ที่จะเรียนรู้ การยึดกาลเวลาเป็นเกณฑ์นั้นจะเห็นได้จากการที่กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมคาดหวังที่จะให้ลงประพฤติบางอย่าง เป็นการเตรียมบุคคลไว้รับบทบาทให้สมบูรณ์กว่าบทบาทที่ผ่านมา ยกตัวอย่าง เช่น ในความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อแม่ ลูกไม่เพียงแต่เรียนรู้ว่าจะประพฤติแบบเล็ก ๆ อย่างไรเท่านั้น แต่เรียนรู้ถึงบทบาทของพ่อแม่ซึ่ง เด็กจะสวมบทบาทนั้นในอนาคตอีกด้วย

เราอาจนำบุคคลเขาไปสู่ระบบสังคมหรือระบบการเมืองในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมได้ว่าเป็น "การเตรียมตัว" หรือ "ภาคการณ" ดวงหน้า ซึ่งอาจจะแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ^๒

๑. การยอมรับเอาทัศนคติและค่านิยมในบทบาทของผู้ใหญ่ แม้ว่าสิ่งเหล่านี้จะมีความหมายต่อชีวิตในวัยเด็กน้อยมาก แต่ก็เป็นพื้นฐานของการเรียนรู้พฤติกรรมเฉพาะอย่าง

^๑ Robert D. Hess and Judith V. Thorney, The Development of Political Attitudes in Children (Chicago: Aldine, 1967), p. 6.

^๒ Ibid., pp. 6-7.

ของผู้ใหญ่ ยกตัวอย่าง เช่น การสมมติตัว เป็นพ่อของ เด็กชาย หรือการสมมติตัว เป็นแม่ของ เด็กหญิง เด็กต้อง เรียนรู้อารมณ์และพฤติกรรม ที่พึงปฏิบัติในบทบาทนั้น เป็นการ เรียนรู้จาก สังคมโดยตรง และเมื่อถึง เวลาที่จะ เขารับบทบาทนั้น จะทำให้ ความเครียด ที่เกิดขึ้น ในการ ปฏิบัติตามบทบาทลดน้อยลง

๒. การเรียนรู้ทางสังคมบางอย่าง เด็กจะไม่ได้ใช้ประโยชน์ในวัยเด็ก เช่น การ เรียนรู้กฎจราจร จะได้ใช้ประโยชน์จริงจังก็ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ขับรถได้ หรือการออกเสียง เลือกลง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จะได้ใช้ประโยชน์เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีตามกฎหมาย เป็นต้น

๓. การเรียนรู้บางอย่างในวัยเด็กจะติดตัว เด็กตลอดไปชั่วชีวิต ถ้าหากทัศนคติ และค่านิยมนั้นถูกกระตุ้นหรือได้นำมาใช้บ่อย ๆ เช่น พฤติกรรมในห้อง เรียนของ เด็กที่ เกี่ยวกับ ความตั้งใจในการ เรียนการทำงานและการตรงต่อเวลา ที่เด็ก เริ่ม เรียนมาตั้งแต่ชั้น ประถม ปีที่ ๑ นั้น จะถูกนำมาใช้จนตลอดชีวิต เด็กจะยอมรับเอาบางส่วน ของพฤติกรรมของผู้ใหญ่ และเตรียมตัวเอง เพื่อเป็นผู้ใหญ่

มีการศึกษาวิจัย เป็นจำนวนมากที่ยืนยันว่าทัศนคติและค่านิยมของสังคมที่เด็กได้รับใน วัยเด็กจะดำรงคงอยู่ เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ อย่างเช่น เฮอร์เบิร์ต ไฮแมน (Herbert Hyman) พบว่าการสังกัดพรรคและการปฏิบัติกิจกรรมของพรรคการเมืองของผู้ปกครองใน

^๑B. S. Bloom, Stability and Change in Human Characteristics (New York: John Wiley & Sons, 1964); J. Kagan and H. A. Moss, Birth to Maturity: A Study of Psychological Development (New York: John Wiley & Sons, 1962).

สหรัฐอเมริกา มีอิทธิพลต่อการเลือกสังกัดพรรคเป็นอย่างมาก?

จากการศึกษาวิจัยทั้งหลายพอเชื่อถือได้ว่า การเรียนรู้ทางสังคมของเด็กเป็นการ
การวางใจซึ่งค่านิยมพื้นฐานของสังคม สิ่งที่ได้กับเข้าไปได้แก่โครงสร้างและค่านิยมของกลุ่ม
ที่เด็กเกี่ยวข้องกับ ปกติการเรียนรู้เช่นนั้นจะถ่ายทอดจากการเลี้ยงดูและการเรียนการสอน
ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน เมื่อเด็กโตขึ้นค่านิยมเหล่านี้จะถูกสร้างเสริมให้มั่นคงขึ้น
พฤติกรรมทางการเมืองของผู้ใหญ่จึงมีรากฐานมาจากทัศนคติ ค่านิยม และความคุ้นเคย
(basic orientation) ที่เคยมีในวัยเด็ก

กรอบของแนวคิดความสำนึกทางการเมือง

เฟรด กรีนสไตน์ (Fred Greenstein) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับความสำนึกทาง
การเมืองในแง่ของความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นไว้ว่า ความสำนึกทางการเมือง เกี่ยวข้องกับ
ลักษณะต่าง ๆ ๑๒ ประการ คือ

๑. โครงสร้างประวัติศาสตร์ทางการเมืองและสังคมของระบบ
๒. สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวและมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางสังคม

^๑ Herbert Hyman, Political Socialization (Glencoe, Ill.: Free Press, 1959).

^๒ Fred I. Greenstein, "Personality and Politics," Micro Political Theory, Handbook of Political Science, Vol. 2, Eds. Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (Reading, Mass.: Addison-Wesley Publishing, 1975), p. 17.

๓. การก่อเกิดอชฌาศัย (predispositions)
๔. อชฌาศัยที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน
๕. ความสำนึกทางการ เมืองและสังคม
๖. การรับรู้ (perception) จากสิ่งแวดล้อม
๗. ปรัชญาการณของสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว
๘. ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นในสังคม
๙. พฤติกรรมการ เมืองในปัจจุบัน
๑๐. อชฌาศัยทางการ เมืองในอนาคต
๑๑. การกระทบกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว
๑๒. การกระทบกับสังคมและการ เมือง

ความสัมพันธ์กันของสิ่ง เหล่านี้ กรีนสไตน์ได้สร้าง เป็นแผนผังของความสัมพันธ์ เพื่อประกอบการวิเคราะห์ โดยได้คำนึงการ เปลี่ยนแปลง (change) ที่เกี่ยวกับเวลาเข้าไว้ ด้วย (ดูรูปที่ ๑) ในการวิจัย เรื่องนี้จะศึกษา เกี่ยวข้อง เฉพาะความสำนึกทางการ เมืองที่อยู่ในกรอบที่ ๕ ในแผนภาพ ซึ่ง เกี่ยวข้องกับความเห็น ทศนคติ ความ เชื่อ และกานิยมทางการ เมือง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : Greenstein, "Personality and Politics," p. 14.

รูปที่ ๑ แผนภาพลักษณะความสัมพันธ์ของความสำนึกทางการเมืองกับสิ่งอื่น ๆ

รูปแบบของการก่อเกิดทัศนคติทางการเมืองในวัยเด็ก

เป็นที่เชื่อกันว่าลักษณะการ เรียนรู้ทางการเมืองของเด็ก ซึ่งทำให้ทัศนคติเปลี่ยนไปอย่างมากมายอยู่ในวัยชั้นประถมศึกษา แต่ทว่าไม่ได้หมายความว่าทัศนคติทุกชนิดเกิดขึ้นพร้อมกันในวัยนั้น หากแต่ค่อยพอกพูน เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่แตกต่างกัน

เปียเจต์ (Jean Piaget) นักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่งกล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองที่ว่าเป็นการเคลื่อนตัวไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ของเด็ก เป็นการเคลื่อนตัวไปสู่แนวคิด ทัศนคติ และความคาดหวังทางการเมืองของผู้ใหญ่ในระบบการเมืองที่เด็กสังกัดอยู่ ลักษณะดังกล่าวนี้ได้รับการยืนยันจากการศึกษาทัศนคติทางการเมือง คือขณะที่เด็กมีอายุมากขึ้น ทัศนคติทางการเมืองจะเปลี่ยนแปลงมากขึ้น และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง เช่นว่านี้ได้แก่ เหตุการณ์ทางการเมืองที่เด็กพบเห็นจากพฤติกรรมของผู้ใหญ่นั้นเอง^๒

หากพิจารณาถึงทัศนะหรือภาพพจน์ที่มีต่อระบบการเมืองระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ จะเห็นความแตกต่างกันพอสมควร โดยทั่วไปแล้วผู้ใหญ่จะมีบรรทัดฐานของระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองซึ่งเป็นอุดมคติ บรรทัดฐานเหล่านี้เกิดจากประสบการณ์หรือจากความเป็นจริงที่ได้ประสบพบเห็นในชีวิตของผู้ใหญ่ ซึ่งจะรวมตัวกันและตัดสินเป็นเกณฑ์

^๒ Jean Piaget, The Psychology of Intelligence (London: Routledge and Kegan Paul, 1947).

^๒ ปรกติ Fred I. Greenstein, Children and Politics (New Haven: Yale University Press, 1965); R. D. Hess and D. Easton, "The Child's Changing Image of the President," Public Opinion Quarterly, 24(1960):632-644.

มาตรฐานไว้ เช่นแนวความคิดที่ว่า ข้าราชการส่วนใหญ่ขาดความซื่อสัตย์สุจริต หรือคนแต่ละคนไม่ได้รับความยุติธรรมจากกฎหมายโดยเท่าเทียมกัน เป็นต้น

ในอีกแง่หนึ่ง บุคคลจะมีความค่านึงเกี่ยวกับตัวเองในฐานะ "ประชาชน" ในแง่นี้ บุคคลจะมีความค่านึงว่าเขาควรจะทำปฏิบัติอย่างไรจึงจะสัมพันธ์กับรัฐ และขณะนั้นเขาปฏิบัติอยู่อย่างไร แนวความคิดเหล่านี้จะเป็นข้อปฏิบัติของประชาชนในอุดมคติ ยกตัวอย่าง เช่น ควรปฏิบัติตามกฎหมาย ควรจะมีสิทธิเสียงในการปกครอง เป็นต้น

เด็กเริ่มรับเอาอุดมคติเหล่านี้ตั้งแต่เยาว์วัยจากประสบการณ์ของเด็กที่ได้รับ แต่โดยทั่วไปแล้ว เด็กมักจะแยกกันไม่ออกระหว่างบรรทัดฐานที่เป็นอุดมคติกับสิ่งที่ปฏิบัติจริงในระบบการเมือง จนกว่าจะได้รับข่าวสารข้อเท็จจริงจากประสบการณ์เมื่อเจริญเติบโตขึ้น ในลักษณะแนวความคิดของเด็กเกี่ยวกับระบบการเมือง จึงค่อนข้างจะซับซ้อนและคลุมเครือ ความสำนึกในสิ่งเหล่านี้ปกติจะเกิดขึ้นโดยกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง องค์กร (agents) ที่มีอิทธิพลในการนี้ได้แก่การสั่งสอนอบรมในโรงเรียนและครอบครัว โดยเฉพาะโรงเรียนมีอิทธิพลต่อความสำนึกเหล่านี้ เพราะไม่ว่าสภาพความเป็นจริงจะเป็นอย่างไร ครูมักจะทำการสอนตามหลักสูตรที่รัฐกำหนดไว้ ซึ่งเนื้อหาโดยทั่วไปก็คือ เกณฑ์มาตรฐานที่พึงปฏิบัติในระบบการเมืองนั่นเอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขั้นตอนของความสำนึกทางการเมือง

ในการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางการเมือง ยังมีการศึกษาที่น้อยมากกว่า เด็กเริ่มมีความสำนึกทางการเมือง เป็นขั้นตอนอย่างไร การศึกษาส่วนมากมักจะไปจับตอนเอาวัยรุ่นจนถึงผู้ใหญ่

หากจะพิจารณาตั้งแต่จุดที่เด็กยังปราศจากความรู้หรือความสำนึกทางการเมืองใด ๆ แล้ว เราก็อาจจะแบ่งขั้นตอนของการก้าวไปสู่ความสำนึกทางการเมืองได้ดังนี้

๑. ขั้นกำหนดองค์กรทางการเมืองได้ (Identification of political objects) เป็นขั้นแรกสำหรับการเรียนรู้ว่าสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ ทางการเมืองคืออะไร

๒. ขั้นเกิดแนวความคิด (conceptualizations) เมื่อเด็กมีประสบการณ์มากขึ้น เด็กจะเริ่มมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กรการปกครองต่าง ๆ การศึกษาในสหรัฐอเมริกาพบว่า เด็กอายุ ๑๑ ปีสามารถบรรยายหน้าที่ของประธานาธิบดีได้ถูกต้อง^๑

๓. ขั้นเข้าใจสาระความเป็นจริง (Subjective involvement) ในขั้นนี้ เด็กจะเกิดความรู้สึกซึ่งอาจเป็นในแง่บวกหรือแง่ลบ ต่อองค์กรการเมือง เช่น การรู้ว่านักการเมืองคนใดคือใคร เพราะเหตุผลอะไร เป็นต้น

^๑Ibid., p. 15.

๔. ชั้นแสดงกิจกรรมที่ชัดเจน (Overt-activity) เป็นชั้นที่เด็กมีความรู้สึกอยากทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเมือง เช่นการวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง การสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งบางคน การเข้าร่วมเดินขบวน เป็นต้น

ในการกำหนดว่าเด็กวัยไหนอยู่ในชั้นใดนั้น เป็นเรื่องที่ยากจะตัดสิน และมีการศึกษากันน้อยมาก โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเด็กในประเทศที่กำลังพัฒนา การศึกษาวิจัยความสำนึกทางการเมืองของเด็กในเรื่องนี้ เป็นความพยายามขั้นแรกในอันที่จะสำรวจความรู้ในแง่ทัศนคติทางการเมืองของเด็กโดยทั่วไปเท่านั้น

ความสำนึกต่อชาติก็เช่นเดียวกับความสำนึกทางการเมือง ในขั้นตอนของการโตมาซึ่งจะประกอบไปด้วยการอบรมสั่งสอนของสังคม (socialization) เพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นในด้านต่อชาติหรือต่อการเมือง อันจะเป็นการปลูกฝังค่านิยม ความผูกพัน ทัศนคติ และแบบแผนในการปฏิบัติ โดยผ่านกระบวนการอบรมทางสังคม (socialization process) ซึ่งจะกล่าวถึงกระบวนการและแบบของการเรียนรู้ทางการเมือง เป็นแนวทางพิจารณาพอเป็นสังเขป

การเรียนรู้ทางการเมือง

นักรัฐศาสตร์หลายคนได้มองการเรียนรู้ทางการเมืองว่าเป็นการให้การศึกษาทางการเมืองแก่สังคม อาทิเช่น อัลมอนด์ และ เพาเวลล์ (Almond and Powell) เห็นว่า

^๑Gabriel A. Almond and G. Bingham Powell, Jr., Comparative Politics: A Developmental Approach (Boston: Little Brown and Company, 1966), p. 64..

การเรียนรู้ทางการเมือง เป็นกระบวนการดำรงรักษาไว้และเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมือง

การเรียนรู้ทางการเมืองมีความหมายในลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างการให้การศึกษาอบรมของสังคมต่อบุคคลซึ่งผลต่อทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ การประเมินค่า ความสำคัญหรือความสำคัญของบุคคล และการดำรงรักษาเอาไว้ โดยพิจารณาการเรียนรู้ทางการเมืองในแง่การสอนโดยตรง (Education) เพราะเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความเชื่อทางการเมืองจากผู้ใหญ่สู่เด็ก หรือเป็นกระบวนการในการสร้างและก่อตัว พัฒนาเปลี่ยนแปลงแนวโน้ม ทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของบุคคลตั้งแต่วัยเด็ก เมื่อเริ่มก้าวเข้ามามีบทบาทในสังคมจนกระทั่งเจริญวัย การเรียนรู้ทางการเมืองจะดำเนินไปได้ ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization process) ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งในชีวิตของคน โดยผ่านหน่วยงานเป็นตัวแทนในการเรียนรู้

ดูแนวความคิดของ Plato, Aristotle, Montesquieu และ Rousseau เพิ่มเติมใน เสน่ห์ จามริก (แปล), ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๔๕-๕๐, ๗๕๐ และ ๔๒๖.

^๒ Frederick M. Wirt, Introductory Problems in Political Research (New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1970), p. 31.

^๓ อุษณี นิตฺรานนท์ "แนวทางการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการ Political Socialization" รัฐศาสตร์นิเทศ ๕ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๑๗): ๘.

ทางการเมือง (agents of political socialization) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ถึงสิ่งที่ตกทอดทางสังคม เริ่มตั้งแต่ระยะเริ่มต้นในครอบครัว โรงเรียน กลุ่มทำงาน สมาคมต่าง ๆ สโมสรชุมชน พรรคการเมือง สถาบันต่าง ๆ ของรัฐบาล และสถาบันศาสนา เป็นขั้นตอนต่อเนื่องกันตั้งแต่เกิดจนตาย^๑ ทั้งนี้ จึงกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ทางการเมือง เป็นกระบวนการ และเป็นแบบแผนอันหนึ่งของการศึกษา เป็นการสร้างและพัฒนาแนว โน้มและแนวความคิดของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนให้มีความเชื่อถ้อยและยึดมั่นในค่านิยม ทัศนคติ และแบบแผนของสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

^๑Gabriel A. Almond, "Political Process," in Comparative Politics Today: A World View (Boston: Little, Brown and Company, 1974), pp. 47-49 อ้างใน สมพร เขียวเม่น, "ความเชื่อทางการเมืองของข้าราชการไทย ศึกษาเฉพาะกรณีข้าราชการกรุงเทพมหานคร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๒๘.

^๒Joral B. Manheim, The Politics Within: A Primer in Political Attitude and Behavior (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1975), p. 64 อ้างใน วิสุทธิ์ โพธิ์แท่น, "ความคิดเกี่ยวกับการให้ความรู้ทางการเมือง เพื่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพในประเทศไทย," รัฐศาสตร์ ๓ (สิงหาคม ๒๕๑๘) : ๕๐.

กระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง

พาย (Lucian W. Pye) ได้อธิบายถึงขั้นสี่ของกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองไว้ ๔ ขั้น คือ^๑

๑. ขั้นพื้นฐาน เน้นการเรียนรู้ทัศนคติ ค่านิยม ทักษะ และความสัมพันธ์ของบุคคลในบทบาทต่าง ๆ ขั้นนี้ครอบคลุม โรงเรียน มีบทบาทในการเรียนรู้มาก
 ๒. ขั้นที่ประสบการณ์มีอิทธิพลต่อจิตใจสำนึก และกำหนดเป็นบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมอย่างบริบูรณ์ ขั้นนี้กลุ่ม เพื่อน สมาคม องค์กรต่างๆ มีอิทธิพลในการกำหนดบุคลิกภาพ
 ๓. ขั้นที่บุคคลได้รับการเรียนรู้ทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ การตัดสินใจและเข้าใจเหตุการณ์ทางการเมืองมีบทบาทสำคัญมาก
 ๔. ขั้นที่บุคคลเข้าไปเป็นสมาชิกของระบบการเมืองทั้งในลักษณะผู้สังเกตการณ์ที่ไม่มีพฤติกรรมใด ๆ (passive) และเข้าไปมีพฤติกรรม (active) เป็นขั้นที่กระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองได้รับผลสำเร็จที่สามารถนำคนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองได้
- ในขั้นตอนที่ ๔ นี้สถาบันอันเป็นตัวแทนของสังคมต่างก็มีอิทธิพลในการโน้มน้าวความรู้สึกรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ของเด็ก

^๑ Lucian W. Pye, Politics, Personality, and National Building: Burma's Search for Identity (New Haven: Yale University Press, 1962), pp. 45-46.

แบบของการเรียนรู้ทางการเมือง (Models of Political Socialization)

การเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาทัศนคติที่เด็กได้รับมาจากข้อมูล ประสบการณ์ การสั่งสอน และการถ่ายทอดจากครอบครัว โรงเรียน และสังคม ซึ่ง เฮส (Robert D. Hess) และ ทอร์นีย์ (Judith V. Thorney) ได้จำแนกแบบของการเรียนรู้ทางการเมืองของเด็กไว้เป็น ๔ แบบด้วยกัน คือ

๑. แบบของการสั่งสม (The Accumulation Model) กล่าวได้ว่าความคาดหวังของบทบาททางการเมืองของเด็กได้มาจากความรู้ ข้อมูล ทัศนคติ และกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการสอนและประสบการณ์มีส่วนช่วยส่งเสริมโดยตรง ทัศนคติและพฤติกรรมของเด็กซึ่งเป็นการสั่งสมมาจากการเรียนรู้โดยตรงนี้ แต่วาก็ไม่มีส่วนสัมพันธ์เสมอไปกับความสามารถในการเรียนรู้ทางการเมือง เช่นเด็กเข้าใจและเรียนรู้ถึงความยุติธรรมของกฎหมายและศาล ในขณะที่เด็กนั้นไม่มีความศรัทธาต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ

๒. แบบของการถ่ายโยงระหว่างบุคคล (Interpersonal Transfer Model) การเรียนรู้ทางการเมือง เกิดจากการที่เด็กถ่ายโยงความสัมพันธ์ ความรู้สึก และประสบการณ์ที่เด็กมีต่อผู้ที่เด็กสัมพันธ์ด้วยโดยตรง คือบิดามารดาและครูอาจารย์ เป็นแบบในการมองสภาพทางการเมือง หรือบุคคลที่มีความสำคัญทางการเมือง เช่นประธานาธิบดีในความรู้สึก หรือความคิดของเด็กนั้น จึงไม่ได้เกิดจากความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นโดยตรง แต่เมื่อเด็กได้รับประสบการณ์ด้านอื่นมากขึ้น มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมมากขึ้นแล้ว ความรู้สึกหรือความคิดในรูปแบบของการถ่ายโยงระหว่างบุคคลก็จะค่อยเปลี่ยนแปลงไป

^๑Hess and Thorney, The Development of Political Attitudes in Children, pp. 19-22.

๓. การเลียนแบบ (Identification Model) เป็นแบบการเรียนรู้ทางการเมืองที่เด็กรับเอาโดยตรงจากบิดามารดาและครู เด็กจะกำหนดพฤติกรรมของตนเองจากพฤติกรรมของบุคคลเหล่านี้ เป็นแบบของตนโดยไม่รู้ตัว คือถือเอาความคิดเห็นของพ่อแม่เป็นของตนด้วยโดยปราศจากการชักจูงแต่ประการใด เช่นเด็กรับเอาความคิดเห็นเรื่องพรรคการเมืองของบิดาเป็นความคิดของตนเอง ก็มีความเห็นเหมือนกันโดยอัตโนมัติ

๔. แบบพัฒนาการของความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Developmental Model) การเรียนรู้ทางการเมืองแบบนี้เกิดจากโครงสร้างของการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ มโนทัศน์ทางการเมืองของเด็กจะเปลี่ยนแปลงไปตามลำดับขั้นของพัฒนาการของเด็ก เมื่อเด็กถึงขั้นที่สามารถพัฒนาความรู้ความเข้าใจอย่างเต็มที่แล้ว เด็กจะเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองที่เป็นนามธรรม และสิ่งที่ยู้งยากซับซ้อนขึ้น เด็กสามารถแยกแยะมองเห็นความแตกต่าง และสร้างการรับรู้และการตอบสนองของเขาได้

การเรียนรู้ทางการเมืองเป็นกระบวนการที่จะทำให้บุคคลมีทัศนะหรือความรู้สึกต่อระบบการเมืองต่อบทบาทที่ตนมีต่อระบบการเมืองนั้น ๆ เป็นกระบวนการที่จะทำให้พลเมืองของประเทศมีความรู้เรื่องการเมืองการปกครองของประเทศ อันจะก่อให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิด ชอบพอ เกลี้ยกลอง หรือนิ่งเฉยต่อการเมือง ซึ่งจากการศึกษาของ แอลมอนด์ และ เวอร์บา (Almond and Verba) พบว่า การศึกษาทำให้บุคคลมีความรู้เรื่องการเมืองดีขึ้น และมีความเชื่อมั่นสูงในบทบาททางการเมือง สถานศึกษามีบทบาทอย่างสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม และบุคลิกภาพ^๑

^๑ Almond and Verba, The Civic Culture (Boston and Toronto: Little Brown & Co., 1965) อ้างใน สุจิต บุญบงการ, "นิสิตนักศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองของไทย," ใน วรรณไวทยาการ: รัฐศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐.

การมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง การมีส่วนร่วมกับผู้อื่นในกิจกรรมทางการเมือง^๑ ดังนั้น จึงมีใ้ความหมายเฉพาะการเข้าไปร่วมในกระบวนการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (voting) เท่านั้น แต่รวมไปถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองในระดับต่างๆ ตามความเหมาะสม ตามความสามารถและโอกาส เพื่อจะให้เกิดผลต่อกระบวนการตัดสินใจในทางการเมือง (decision-making process in politics)^๒ กิจกรรมทางการเมือง มีอยู่มากมาย อาจเรียงลำดับได้ตั้งแต่การออกเสียงเลือกตั้งไปจนถึงการเป็นผู้กำหนดนโยบายและเป็นผู้ดำเนินนโยบาย^๓ ลักษณะประการหนึ่งที่จะแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาทางการเมืองก็คือ การระดมสรรพกำลังในชาติให้เข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง (Mass Mobilization and Participation) อันก่อให้เกิดผลในการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชน โอกาสเสนอทางเลือก และการตัดสินใจแก่ฝ่ายบริหาร^๔

^๑ Geraint Parry, "The Idea of Political Participation," in Participation in Politics (Manchester: Manchester University Press, 1972), p. 3.

^๒ วสุทธิ โปธิแทน, "การให้ความรู้ทางการเมืองเพื่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ," หน้า ๓๗-๓๘.

^๓ Parry, "The Idea of Political Participation," in Participation in Politics.

^๔ Lucian W. Pye, Aspects of Political Development (Boston: Little Brown and Co., 1966), pp. 39-40.

ในเรื่องความหมายของการมีส่วนร่วมในทางการเมืองนี้ ไมรอน ไวเนอร์ (Myron Weiner) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมในทางการเมืองหมายถึง "การปฏิบัติการโดยสมัครใจใด ๆ (any voluntary action) ที่ไม่ว่าจะเป็นผลสำเร็จหรือไม่ มีการจัดองค์การหรือไม่, เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวหรือต่อเนื่อง และจะใช้วิธีการที่ถูกต้องยอมรับ (ตามกฎหมาย) หรือไม่ก็ตาม โดยมุ่งประสงค์ที่จะไปมีอิทธิพล (influence) ต่อการเลือก (choice) นโยบายสาธารณะ (public policies) การบริหารนโยบายสาธารณะ และการเลือกผู้นำทางการเมือง ไม่ว่าจะ เป็นระดับไหนของรัฐบาล (คือไม่ว่าจะเป็น) ระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติ"

ในด้านความสนใจทางการเมืองนั้น ความสนใจทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นต้นว่าบุคคลไม่สนใจในการหาเสียงเลือกตั้งและไม่คอยคำนึงถึงผลของการเลือกตั้ง มักจะไม่ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จึงกล่าวได้ว่าตามบุคคลใดติดตามเรื่องราวทางการเมือง ตลอดจนกิจการและผลงานของรัฐบาลแล้ว กล่าวได้ว่าเขามีความสนใจทางการเมือง และมีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมทางการเมือง^๒

^๑ Myron Weiner, "Political Participation: Crisis of the Political Process," in Leonard Binder, Crisis and Sequences in Political Development (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1971) อ้างใน วิสุทธิ์ โพธิ์แทน, "การให้ความรู้ทางการเมืองเพื่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างมีประสิทธิภาพ" หน้า ๓๖.

^๒ สุจิต บุญบงการ, "นิสิตนักศึกษากับการพัฒนาทางการเมืองของไทย," ใน วรรณไวทยากร, หน้า ๑๑.

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่จะมีผลต่อความสนใจทางการเมืองของบุคคลซึ่งควรจะได้พิจารณาเกี่ยวกับความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อระบบการเมือง เป็น ๔ ประการ^๑ ดังนี้

๑. ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อระบบการเมือง
๒. ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อองค์การของรัฐ ตัวแทนของรัฐ หรือตัวแทนของประชาชน เป็นต้น
๓. ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งที่เป็นผลจากระบบการเมือง เช่น การกำหนดนโยบายของรัฐบาลหรือกฎหมายของประเทศ
๔. ความรู้สึกของบุคคลที่รู้สึกหรือตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนประกอบของระบบการเมือง เป็นผู้มีส่วนในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ของประเทศ

องค์ประกอบพื้นฐาน ๓ ประการของการปกครองระบอบประชาธิปไตยคือ ความเท่าเทียมกัน (equality) ความสามารถ (capacity) ของระบบการเมือง และ ความแตกต่างกัน (differentiation) ของหน่วยต่าง ๆ ในระบบการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนส่วนใหญ่ในกิจกรรมทางการเมือง หน่วยย่อย ๆ ต่าง ๆ ในระบบการเมืองปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละส่วนไป อันจะมีผลให้เห็นถึงความสามารถของระบบการเมือง นั่นคือคนในสังคมได้รับการปฏิบัติเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย การที่ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการทางการเมืองอย่างกว้างขวาง ระบอบการปกครอง

^๑ดูประกอบใน Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture (Boston and Toronto: Little Brown & Co., 1965), pp. 14-17.

สามารถเข้าไปจัดการ เพื่อประโยชน์และนโยบายที่กำหนดอย่างมีเหตุผล รวมทั้งสังคมได้แยกโครงสร้างให้การปฏิบัติการของแต่ละหน่วยดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ^๑

กล่าวได้ว่า ความสำนึกทางการเมือง เป็นความตระหนักหรือการกำหนดตัวเองในทางการเมือง (self-in-politics) เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ทางการเมือง สิ่งที่มีอิทธิพลต่อความสำนึกทางการเมืองได้แก่สิ่งแวดล้อมที่บุคคลรับรู้ โครงสร้างทางบุคลิกภาพพื้นฐานความเป็นมาทางกรรมพันธุ์อันเป็นมรดกที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษ และสภาพการเมืองและสังคมในปัจจุบัน ความสำนึกทางการเมือง เป็นพื้นฐานของพฤติกรรมทางการเมือง ดังนั้นหากยึดถือตามหลักจิตวิทยาของฟรอยด์ (Sigmund Freud) ที่ว่า บุคลิกภาพที่สะสมมาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงระดับวัยรุ่นจะสะสมคงอยู่ในตัวบุคคลตลอดไปแล้ว การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสำนึกทางการเมืองของเด็กนั้นจะเป็นเครื่องช่วยอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองของคนไทยในอนาคตได้ ดังนั้นการศึกษาในเรื่องนี้จะได้นำเอาข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติ ความเชื่อ และค่านิยมในเรื่องความสำนึกทางการเมือง มาพิจารณาประกอบกับความสำนึกต่อชาติ พระมหากษัตริย์ ศาสนา และวัฒนธรรม

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑Pye, Aspects of Political Development, pp. 45-48.